

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано сутність інтелектуального розвитку, розкрито вікові особливості психічних процесів дошкільників. Обґрунтовано необхідність інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку, особливості підходів до організації цього процесу вихователями. Описано методи формування у дітей розумових операцій (аналізу і синтезу, порівняння, систематизації та класифікації). Представлено множинні приклади розроблених завдань, які використовуються у процесі пізнання світу на інтегрованих заняттях та в повсякденній діяльності дітей. Метою статті є теоретичне дослідження та аналіз підходів до рівня інтелектуального розвитку дошкільників; здійснення психолого-педагогічної характеристики розвитку інтелекту дітей дошкільного віку.

Представлено визначення інтелекту та пізнавальних здібностей, визначено умови застосування розвивальних ігор в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Інтелектуальний розвиток дитини є важливим у дошкільному періоді, коли закладаються основи особистості, мислення дорослої людини, безпосередньо залежить від використаних ресурсів інтелектуального розвитку дошкільного періоду. У процесі формування інтелектуальних здібностей відбувається вдосконалення пізнавальних психічних процесів, формуються прийоми та способи розумової діяльності, починають формуватися логіко-математичні здібності дітей.

Таким чином, ігровий і зацікавлюючий характер процесу інтелектуального розвитку сприяє активному включенню дітей у розумову діяльність, прояву їхніх пізнавальних здібностей, творчості, отримання задоволення від розумової напруги та досягнутих результатів. Різноманітна діяльність дає змогу сформувати у дітей досвід інтелектуальної діяльності, закласти основи для подальшого розвитку всіх пізнавальних процесів і тим самим створити передумови для успішного навчання в школі.

Ключові слова: інтелект, інтелектуальний розвиток, розумові операції, пізнавальні здібності, діти дошкільного віку, заклад дошкільної освіти.

Проблема інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку в усі часи була актуальною і потребувала відповідних психолого-педагогічних досліджень. Нині інтелектуальному розвитку дитини дошкільного віку теж надається великого значення як вітчизняними, так і закордонними науковцями.

Психологами та педагогами з'ясовано, що найбільш сприятливий період для розвитку інтелекту дитини – від народження до шести-семи років, саме тому це той період, коли дорослим необхідно розвивати пам'ять, мислення, сприймання, увагу, уяву дитини. Доведено, що показниками розумового розвитку дитини є: запитання, судження, особливості сприйняття та виконання завдань, зміст і форми ігор, характер спілкування з дорослими і однолітками. Розумовий процес базується на судженні, розумінні, міркуванні, інтелектуальних почуттях. Тому поняття «інтелект» розглядається науковцями як специфічна форма організації індивідуального (розумового) досвіду, що забезпечує можливість продуктивного сприйняття, розуміння і пояснення того, що відбувається.

Теоретичні основи вирішення проблеми формування інтелектуальних умінь широко представлено у низці психолого-педагогічних досліджень (Л. Виготський, Ж. Піаже, П. Гальперін, Н. Менчинська, В. Паламарчук, С. Рубінштейн, І. Якиманська та ін.). При цьому особлива увага зосереджується на встановленні закономірностей інтелектуального розвитку особистості та способів його стимулювання відповідно до вікових особливостей дітей і можливостей змісту навчального матеріалу.

Психолого-педагогічними дослідженнями (Ш. Амонашвілі, К. Бардін, І. Будницька, А. Венгер, Н. Виноградова, В. Давидович, Л. Журова, В. Мухіна, Б. Нікітін, Д. Ельконін та ін.) визначено шляхи інтенсифікації виховання та розвитку інтелекту дітей під час підготовки їх до подальшого оволодіння навчальною діяльністю, життя у соціумі та ін.

Досліджуючи інтелектуальний розвиток дошкільників, М. Под'яков стверджував, що одне із загальних завдань дослідження проблеми інтелектуального виховання дошкільників полягає у розробленні такого змісту навчання, оволодіння яким дало б дітям змогу, у доступних їм межах, успішно орієнтуватися в тих сферах навколишньої дійсності, з якими вони стикаються в повсякденному житті [7]. Науковець відзначає позитивний вплив занять на розвиток інтелектуальних здібностей, серед яких – гнучкість і широта мислення, здатність передбачати результат ситуації, і на основі цього вибирати найбільш прийнятний і правильний шлях вирішення. Він стверджував, що розвиток інтелектуальних здібностей може відбуватися тільки в процесі активної та емоційно позитивної діяльності. Такою діяльністю в дошкільному віці є гра, яка дає дітям змогу засвоїти нові знання, продемонструвати самостійність у практичній діяльності. Тому особливе значення в розвитку інтелектуальної сфери старших дошкільників належить ігровим технологіям.

Одним із найважливіших завдань сучасного освітнього процесу з дітьми дошкільного віку є формування розумових умінь і навичок, які дають змогу легко засвоювати нові знання. Інтелектуальний розвиток дитини

охоплює широке коло взаємозалежних завдань, від розв'язання яких залежатиме готовність дитини до навчання в школі. Саме тому у дітей дошкільного віку необхідно формувати правильні уявлення про явища навколишньої дійсності; розвивати допитливість і пізнавальний інтерес, розумові процеси, уяву, пам'ять і мовлення; сприяти навчанню способів пізнавальної діяльності [6].

Слід зазначити, що саме в дошкільному віці починає реально формуватися особистість, причому цей процес тісно пов'язаний із розвитком емоційно-вольової сфери, з формуванням інтересів та мотивів поведінки. У зв'язку з тим, що діти дошкільного віку характеризується активністю, допитливістю, емоційністю, у цей час і слід розпочинати розвивати в дитини інтелектуальні здібності та пов'язані з ними психічні процеси (пам'ять, увагу, мислення, сприймання), що в подальшому сприятиме легкості та швидкості сприймання інформації, аналізу, освоєнню нового, знаходженню неординарних рішень у різних життєвих ситуаціях. Такі якості закладаються у дітей дошкільного віку під час ігрової діяльності, тому зміст і методи навчання дошкільників спрямовані на розвиток уваги, пам'яті, на відпрацювання умінь порівнювати, виділяти характерні властивості предметів та узагальнювати їх за певною ознакою, і, напевно, найголовніше – отримувати задоволення від вірного рішення важкого завдання. Окрім цього, потрібно навчити дитину вчитися. Найкраще спонукання до навчання – зацікавлення дитини. Для дитини дошкільного віку навчання та гра – це одне й те ж. Діти, із задоволенням граючись, навчаються, вирішують важливі завдання, під час яких вони здобувають нові знання та вміння, що вимагає від них вольових і розумових зусиль, формує організованість і самостійність, відкриває радість пізнання. Гра має бути як пізнавального, так і виховного спрямування: вчить дітей співпраці, правилам спілкування в колективі, ставлення до партнерів по грі та ін. [3].

Значимо, що у процесі формування інтелектуальних здібностей відбувається вдосконалення пізнавальних психічних процесів, формуються прийоми і способи інтелектуальної діяльності, починають формуватися математичні здібності дітей. У дошкільному віці накопичується потенціал для повноцінного функціонування розумових процесів, формується мотивація навчальної, трудової, творчої діяльності. Мета сучасної особистісно-орієнтованої освіти – надати педагогічну підтримку кожній дитині на шляху її саморозвитку, самоствердження і самопізнання. Сучасна дошкільна освіта покликана допомагати дитині встановлювати свої взаємини із суспільством, культурою людства, в яких вона стане суб'єктом власного розвитку [3].

У процесі розвитку інтелекту людини науковці виділяють три стадії, які послідовно змінюють одна одну. Спочатку формується сенсомоторний інтелект – конкретні безпосередні матеріальні дії з предметами. Сенсомоторний період охоплює перші два роки життя дитини. У цей час у дитини не розвинене мовлення і відсутні уявлення, а поведінка будується на основі координації сприйняття дійсності й рухів (звідси і назва – «сенсомоторний»). Потім виникають структури конкретних операцій – дії, які виконуються подумки, але з опорою на зовнішні, конкретні, наочні об'єкти або уявлення. Ще пізніше відбувається становлення формально-логічних операцій, коли дитина здатна абстрагуватися від конкретного змісту та перейти до більш узагальнених форм мислення, таких як логічні висновки, адже логіка – це вищий щабель у розвитку інтелекту [9].

Упродовж дошкільного дитинства відбувається перетворення інтелекту із сенсомоторного на мислення за допомогою уявлень. Сильний образний початок за умови недостатнього розвитку словесного мислення призводить до своєрідної дитячої логіки: дитина не здатна доводити щось, розмірковувати, вона не бачить речі в їхніх внутрішніх зв'язках, вона вважає їх такими, якими їх безпосередньо сприймає: вона вважає, що вітер дме тому, що розгойдуються дерева, а сонце увесь час йде за нею, зупиняючись тоді, коли зупиняється вона сама. Оскільки дошкільник необ'єктивний, він не враховує інших точок зору і не розуміє відносності оцінок. Тому, наприклад, дитина вважає всі великі речі важкими, а маленькі – легкими. Дошкільник не чутливий до протиріч, він розглядає весь світ зі своєї власної точки зору, єдиної та абсолютної, їй недоступні розуміння відносності пізнання світу та координування різних точок зору.

Етап розвитку мислення з опорою на конкретні уявлення завершується з появою розуміння того, що під час перетворення предмета одні властивості зберігаються, а інші змінюються (наприклад, що кількість пластиліну не змінюється під час змінення його форми або не змінюється кількість води під час переливання її з вузької ємкості до широкої). Цей процес відбувається до семи-восьми років, коли дитина вже може розмірковувати, доводити, співвідносити кілька точок зору, знаходячи об'єктивну істину. Дитина пізнає світ на емоційно-чуттєвій основі, по-своєму, в першу чергу засвоюючи лише те, що лежить на поверхні і що вона розуміє. Однак педагогу закладу дошкільної освіти слід ураховувати, що перші знання стають стрижневими, зберігаючи свою значимість і в майбутньому, тому інтелектуальний розвиток маленької дитини не слід розуміти спрощено. У перший період життя вона не тільки накопичує враження, а й розширює чуттєвий досвід, вчиться орієнтуватися в навколишньому світі. У неї поступово починає формуватися система знань, що, образно кажучи, ніби розкладаються по полицях. Таке впорядкування багату в чому залежить від педагога, який керує відбором змісту, вибором методів розвитку пізнавальної діяльності [4].

Отже, можна вважати, що інтелектуальне виховання особистості фактично реалізовує право дитини бути розумною. Порушення цього права занадто дорого обходиться як самій дитині, так і суспільству в цілому, тому педагог повинен із великою відповідальністю підходити до організації та вибору змісту освіти, щоб забезпечити своєчасний інтелектуальний розвиток дитини, враховуючи, що до семи років вона досягає 80 % своїх розумових можливостей.

У контексті нашого дослідження зазначимо, що під час інтелектуальних ігор діти навчаються точно та повно сприймати предмети та їхні властивості (колір, форму, розташування в просторі). Без такого навчання сприймання дитини дошкільного віку довго залишається поверховим, дитині важче опанувати інші види діяльності (конструювання, малювання). Отже, засвоєння сенсорних еталонів – це довготривалий процес, що триває кілька років і включає поступовий перехід до все більш складних форм сприйняття.

Однак слід зазначити, що своєчасний рівень розвитку інтелекту дітей дошкільного віку багато в чому гальмується такими чинниками:

- декларативністю знань, пропонованих дітям;
- великою кількістю занять і відсутністю зв'язків між ними, що не дає можливості дитині поміркувати про почуте, «вжитися» в матеріал і перевести знання в практичну площину;
- немає чітко вираженої системи в подачі знань, частіше педагог йде шляхом збільшення кількості знань, а не шляхом їх розширення, концентрації навколо найбільш значущих аспектів, «ядра» знань;
- рідкісним використанням активних форм пізнання дітей: експериментування, моделювання, елементарних дослідів, самостійного збору інформації тощо [5].

Кожному педагогу слід знайти резерв удосконалення інтелектуального розвитку дітей у конкретній віковій групі та продумувати зміст форми та методи організації пізнавальної діяльності.

Слід зазначити, що успішне вирішення завдань на будь-якому віковому етапі пов'язане з умінням аналізувати та синтезувати, переключатися з одного способу дії на інший, абстрагувати, конкретизувати, порівнювати, узагальнювати та ін., саме тому акцент дошкільної освіти повинен бути перенесений із засвоєння конкретних знань у тій чи іншій галузі на способи їх добування та творчого застосування щодо певної життєвої (навчальної) ситуації.

Отже, у процесі формування у дітей інтелектуально-пізнавальних умінь вирішуються завдання навчання системі дослідницьких дій, необхідних для самостійного багатостороннього аналізу предметів, уміння порівнювати, класифікувати, узагальнювати, групувати та аналізувати. Це багато в чому буде визначати успішність дитини в її подальшому житті та навчанні [2].

Педагогові необхідно пам'ятати, що, вирішуючи завдання інтелектуального розвитку, можна наповнити заняття конкретним змістом, реалізуючи будь-яку інноваційну програму дошкільної освіти. Інтелектуальні вміння формуються поступово, не стільки в ході фронтальних занять, скільки в активній самостійній повсякденній діяльності дітей, де у них є можливість поміркувати над своїми діями, щось ствердити, у чомусь засумніватися. У даному разі педагогу відводиться роль співучасника дитячих винаходів, який не повинен поспішати вказувати шлях вирішення проблеми, а мудро та тактовно підтримувати дитину на шляху до самостійного пошуку. Зміст таких занять із дітьми досить складний, але водночас є необхідними для поступового та систематичного формування елементарних інтелектуальних умінь, які, своєю чергою, послужать основою подальшого розвитку.

Саме тому важливим складником розвивального простору в закладі дошкільної освіти повинна бути ігротека розвивальних ігор, через які кожна дитина незалежно від рівня розвитку та стану психофізичного здоров'я може оптимально реалізувати свої можливості. Робота ігротеки спрямована на формування інтелектуальних якостей особистості, зокрема:

- швидкості, послідовності, логічності, критичності мислення;
- точності внутрішнього мовлення;
- швидкості і послідовності сприймання;
- обсягу та розподілу уваги;
- точності та міцності пам'яті;
- мотиваційної спрямованості до пізнання та ін. [1].

Серед розвивальних ігор в ігротекі закладу дошкільної освіти рекомендуються дидактичні ігри на розвиток сприймання, уваги, пам'яті, мислення, мовлення, загальної та дрібної моторики (лото, пазли, головоломки, лабіринти, шахи, шашки; конструктори та будівельні блоки; м'які та дерев'яні 3D-конструктори, розвиваючі іграшки-трансформери, інтерактивні іграшки, авторські розвивальні іграшки (дошки Сегена, іграшки М. Монтесорі, палички Д. Кюізенера, кубики М. Зайцева, логічні блоки З. Дьенеша та ін.) [8].

Як відомо, вміння, у тому числі розумові, виробляються в процесі багаторазових вправ, тому щоб зберегти інтерес дітей до гри, необхідно постійно змінювати ігрові ситуації та практичні завдання. Основний методичний принцип дидактичних ігор – їх багаторазове повторення, що є необхідною умовою розвиваючого ефекту.

Завдання педагога – стимулювати розумову активність дітей, спонукати до гри тих, хто свідомо відмовчується, послідовно формуючи думку про те, що в пропонованих завданнях не існує одного вирішення, що правильними можуть виявитися різні рішення, іноді зовсім не схожі одне на одного [5].

Таким чином, ігровий і цікавий характер процесу інтелектуального розвитку сприяє активному включенню дітей в інтелектуальну діяльність, прояву своїх пізнавальних здібностей, творчості, отриманню задоволення від інтелектуальної напруги і досягнутих результатів. Різноманітна діяльність дає змогу сформулювати у дітей досвід інтелектуальної діяльності, закласти основу для подальшого розвитку всіх пізнавальних процесів і тим самим створити передумови для успішного навчання в школі.

Висновки. Отже, інтелектуальний розвиток є важливим напрямом розвитку дитини в дошкільний період дитинства, коли закладаються основи особистості. Як буде мислити доросла людина, безпосередньо залежить від того, як були використані ресурси інтелектуального розвитку дошкільного періоду.

Теоретичний аналіз проблеми інтелектуального розвитку у дітей дошкільного віку дає підстави для методологічних пошуків та подальших емпіричних досліджень.

Використана література:

1. Барташников А. А., Барташникова И. А. Учись играя: тренировка интеллекта. Харьков, 1997. 412 с.
2. Воскобович В. В. Игровая технология интеллектуально-творческого развития детей дошкольного возраста. Санкт-Петербург, 2001. 136 с.
3. Зак А. З. Развитие интеллектуальных способностей у детей 6-7 лет. Москва : Новая школа, 1996. 288 с.
4. Карабаєва І. І., Яценко Т. В., Пасічник А. В. Інтелектуально обдаровані дошкільнята: підтримка та супровід. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.
5. Нисканен Л. Г., Шаграева О. А., Родина Е. В. Интеллектуальное развитие и воспитание дошкольников. Москва : Академия, 2002. 208 с.
6. Підліпняк І. Ю. Логіко-математичний розвиток дітей дошкільного віку: особливості освітньо-виховного процесу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Педагогіка. Соціальна робота"*. 2017. Вип. 2(41). С. 194–198.
7. Подд'яков Н.Н. Содержание и методы умственного воспитания дошкольников. Москва, 1980. 214 с.
8. Тупичкина Е. Программно-методическое обеспечение интеллектуального развития современного ребенка. *Детский сад от А до Я*. 2009. № 1. С. 76–88.
9. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. Санкт-Петербург, 2002. 272 с.

References:

1. Bartashnikov, A.A. & Bartashnikova, I.A. (1997). *Uchis igraya: trenirovka intellekta* [Learn by playing: intelligence training]. Harkov, 412 p. (In Ukrainian).
2. Voskobovich, V.V. (2001). *Igrovaya tehnologiya intellektualno-tvorcheskogo razvitiya detey doshkolnogo vozrasta* [Game technology of intellectual and creative development of preschool children]. Sankt-Peterburg, 136 p. (In Russian).
3. Zak, A.Z. (1996). *Razvitie intellektualnykh sposobnostey u detey 6-7 let* [The development of intellectual abilities in children 6-7 years old]. Moskva: Novaya shkola Publ., 288 p. (In Russian).
4. Karabaieva, I. I., Yatsenko, T. V., Pasichnyk, A. V. (2011). *Intelektualno obdarovani doshkolniata: pidtrymka ta suprovid* [Intellectually gifted preschoolers: support and support]. Kyiv: Shkilnyi svit Publ., 128 p. (In Ukrainian).
5. Niskanen, L. G., Shagraeva, O. A., Rodina, E. V. (2002). *Intellektualnoe razvitie i vospitanie doshkolnikov* [Intellectual development and education of preschool children]. Moskva: Akademiya Publ., 208 p. (In Russian).
6. Pidlypniak, I. Yu. (2017). *Lohiko-matematychnyi rozvytok ditei doshkolnoho viku: osoblyvosti osvithno-vykhovnoho protsesu* [Logic-mathematical development of preschool children: features of the educational process]. Uzhgorod University Scientific Bulletin. Series: Pedagogy. Social work. No. 2 (41), pp.194–198. (In Ukrainian).
7. Podd'yakov, N. N. (1980). *Soderzhanie i metody umstvennogo vospitaniya doshkolnikov* [The content and methods of mental education of preschool children]. Moskva, 214 p. (In Russian).
8. Tupichkina, E. (2009). *Programmno-metodicheskoe obespechenie intellektualnogo razvitiya sovremennogo rebenka* [Software and methodological support for the intellectual development of a modern child]. *Detskiy sad ot A do Ya* [Kindergarten from A to Z], no. 1, pp. 76–88. (In Russian).
9. Holodnaya, M. A. (2002). *Psihologiya intellekta. Paradokyyi issledovaniya* [Psychology of intelligence. Research Paradoxes]. Sankt-Peterburg, 272 p. (In Russian).

Pidlypniak I. Yu., Duka T. M. Intellectual development of preschool aged children in the conditions of modern preschool educational institution

The essence of intellectual development and the age peculiarities of psychical processes of preschoolers have been analyzed and revealed in the article. The necessity of intellectual development of preschool children, the peculiarity of approaches concerning organization of this process by educators has been substantiated. Methods of formation of mental operations (analysis and synthesis; comparison; systematization and classification) in children have been described. The numerous examples of developed tasks that are used in the process of learning the world at integrated lessons and in the daily activities of children have been presented. The purpose of the article is theoretical research and analysis of approaches to the level of intellectual development of preschoolers; implementation of psychological and pedagogical characteristics of the development of preschooler intelligence.

The definitions of intelligence and cognitive abilities have been presented; the conditions of use of developmental games in the educational process of the preschool educational institution have been specified.

Intellectual development of a child is important in the preschool period, when the foundations of personality are laid; thinking of an adult depends directly on the resources used for the intellectual development of the preschool period.

Cognitive mental processes are improving in the process of formation of intellectual abilities, techniques and ways of mental activity are forming, logical and mathematical abilities of children begin to form.

Thus, the playful and interesting nature of the process of intellectual development contributes to the active involvement of children in the mental activity, the demonstration of their cognitive abilities, creativity, enjoying the mental effort and the results achieved. Various activities allow forming the experience of intellectual activity in the children, laying the foundations for further development of all cognitive processes and thereby creating the preconditions for successful learning at school.

Key words: *intelligence, intellectual development, mental operations, cognitive abilities, preschool aged children (preschoolers), preschool educational institution.*